

PAPER DETAILS

TITLE: Tarikat Silsilelerinde Ca`fer-i Sâdik`in Yeri

AUTHORS: Mehmet Atalan

PAGES: 139-161

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/266613>

TARİKAT SİLSİLELERİNDE CA'FER-İ SÂDİK'IN YERİ*

The Function of the Ja'far al-Sâdiq in the Silsilas of the Sufi Orders

Mehmet ATALAN*

Öz

Ca'fer-i Sâdik, ilk örnek sufi sıfatıyla Müslüman veliler tarafından büyük saygı görür. Şiiler, Sünnî Müslümanlardan farklı olarak, Hz. Peygamberin ruhunun, kızı aracılığıyla Ali'nin torunlarına aktarıldığına inanırlar. Bunlar arasında önemli bir konuma sahip Cafer es-Sadık, bir çok seçkin alimden ders almış, pek çok değerli ilim adamı yetiştirmiştir. O, tasavvuf tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Bütün sufiler Cafer es-Sadık'ı evliyadan saymışlardır.

Anahtar Kelimeler: Ca'fer-i Sâdik, Tasavvuf Tarihi, Sufilik, Silsile, Tarikat.

Abstract

Jafar al-Sadiq is also revered by the sufis as prototype of the Moslem saint. Shiites differ from Sunni Moslems in believing that this spiritual pre-eminence was transferred to Ali's descendants through Fatima, the Prophet's daughter. Jafar al-Sadiq, that has so important position among these, has been taught by many respected ulema and has also trained a lot of respected ulema. Jafar al-Sadiq also has an important role in the history of sufism. All sufis have considered Jafar al-Sadiq as a Saint.

Keywords: Ja'far al-Sâdiq, History of sufism, Sufis, Silsila, Sufi Order

* Bu makale 13-14 Ekim 2014 düzenlenen Uluslararası Türk Kültürü Kongresi (Türk Tasavvuf Kültürü ve Gelenekleri) Sempozyumu'nda sunulan tebliğ metninden hareketle yeniden gözden geçirilerek yayına hazırlanmıştır.

* Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Öğretim Üyesi. matalan@kastamonu.edu.tr

GİRİŞ

Ca'fer-i Sâdık, Şîa'nın fikrî ve tarihî gelişiminde önemli bir yere sahiptir. O, dönemindeki Şîi fikirlerin tespiti, hem de yaşadığı dönemin genel fikir yapısının iyi anlaşılması açısından önemli bir şahsiyettir. Ca'fer-i Sâdık'ın fikirleri Şiiliğin tarihi seyrini derinden etkilemiştir. Ancak onun tarihi ve menkıbevi kişiliğinin birbirinden ayırt edilerek, tarihsel şahsiyetinin net bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir.”¹

Ca'fer-i Sâdık'ın soyu, baba tarafından Hz. Peygamberin torunu Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır.² Ca'fer-i Sâdık'ın anne tarafından büyükbabası Hz. Ebû Bekir'dir. Annesi Ümmü Ferve'nin babası ise Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir'dir.³ Ümmü Ferve'nin annesi, Abdurrahman b. Ebî Bekir'in kızıdır. Kâsım b. Muhammed, amcası Abdurrahman b. Ebî Bekir'in kızı ile evlenmiştir.⁴ Yani Ümmü Ferve hem anne, hem de baba tarafından Ebû Bekir'in büyük kız torunuydu. Bütün bunlar göstermektedir ki soyu, hem Ebû Bekir'in hem de Hz. Ali'nin soyuyla birleşmektedir.

Tasavvufi yolların hepsinde günümüzdeki mürşidden Rasulullaha kadar ulaşan bir manevi zincir söz konusudur. Bu zincirin tarihen sağlıklı oluşu, tasavvufi feyz ve bereketin intikalinde çok önemlidir. Bir tasavvuf yolunun sağlamlığının en büyük delili, onun sahih bir silsileye sahip olmasına bağlıdır. Tasavvufta *Allah'a giden yollar mahlûkatın nefesleri sayısındadır* anlayışı sebebiyle tarikat sayısında bir sınırlama yoktur. İtikadi bakımdan kitap ve sünnete bağlı, ibadet

¹ Ca'fer-i Sâdık'ın hayatı hakkında geniş bilgi için bk., Mehmet Atalan, *Şiiliğin Farklılaşma sürecinde Câ'fer es-Sâdık'ın Yeri*, Araştırma Yay., Ankara 2005; Atalan, *Cafer-i Sâdık*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2013.

² İbn Sa'd(236/850), *Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut trz, V/320; el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, II/320.

³ el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, II/381; et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, VII/19 vd; el-Kuleynî, *Kâfî*, I/194; el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, IV/182; el-Mes'ûdî, *İsbâtu'l-Vasiyye li'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib*, II. Baskı, Beyrut 1988, 194.

⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, V/187-190; el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, II/381; et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, VII/25; el-Mes'ûdî, *İsbâtu'l-Vasiyye*, 194; Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Mekâtîlu't-Tâlibiyyîn*, 87, 89.

ve muamelâtta İslâm'ın temel esaslarını uygulayan ve manevi bir silsileye sahip mürşitler tarafından temsil edilen tarikatlar, hak tarikatlar olarak kabul edilir. Silsilenin tasavvufi önemine uygun olarak bütün tarikatlar, icazetname ve silsilename ile kendi yollarındaki ruhani akışı, kayıtlara bağlayarak belgelemek istemişlerdir.

Tarikatlarda zincir anlamındaki silsile, tasavvufta, zincir halkası şeklinde kopukluk olmaksızın Peygamber'den itibaren silsile olarak gelen şeyhler demektir. Tarikatlarda silsilenin önemli bir yeri vardır. Peygamberin sahip olduğu ve Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Bekir ve ashabdan belli kişilere talim ettiği ilahi hakikatlerin ve manevi ilimlerin bu silsile vasıtasıyla intikal ede ede hayatta olan şeyhe ulaştığı, dolayısıyla şeyhin Peygamber'in manevi varisi olduğu kabul edilmektedir. Bu haliyle silsile, tarikatların meşruluğunu ve güvenilirliğini gösteren bir senet durumundadır. Bundan dolayı, tarikatlarda posta yeni oturan şeyhe usulüne uygun icazetname verilmesine ve silsile zincirinin kopmadan devam etmesine özel bir titizlik gösterilir.⁵

Tasavvufi terbiye, bir arada bulunma ve in'ikas yoluyla gerçekleştiği, hal ve duyguların yansıma ve transferi demek olduğu için mürşit ve rehber ihtiyacı göstermektedir. Bu ilmin, Peygamber'in manevi ve ruhanî otoritesinin devamı şeklinde bir özelliğe sahip olması, bu yolun rehberlerinde manevi bir silsile aranması sonucunu doğurmuştur. Silsile, tarikat şeyhlerinin Peygamber'e kadar uzanan üstatlar zincirine verilen addır. Aslında ilk hicrî asırlarda tefsir, hadis ve fıkıh gibi İslâmî ilimlerde genel olarak bir rivayet zinciri zorunluluğu vardı. Bilhassa hadis ve tefsir ilmine dair fikir ve görüş nakledenler, bu fikir ve görüşlerini genelde ashap yoluyla Peygamber'e isnada önem verirdi. Ancak hicrî III. asırdan itibaren İslâmî ilimler yazılıp kayda geçmeye başlayınca, silsile zorunluluğu da zaman içinde terk edildi. Hicrî VI. asırdan itibaren tefsir, hadis ve fıkıh konusunda silsile, pek aranmaz oldu. Tasavvuf ricali ise ilimlerinin özelliği gereği, silsile

⁵ Tasavvufta silsile uygulamasının başlangıcıyla ilgili olarak bk. Abdülkerim Küşeyrî, *er-Risâle*, Tahk. Ma'rûf Zerîk-Ali Baltacı, Abdulhalim Darû'l-Hayr, Beyrût 1993.s. 297; Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, AÜF Yay., Ankara 1977, 176-178; Silsile ilgili bilgiler için bk., Necdet Tosun, "Silsile", *DİA.*, 37(2009), 207.

ananesini terk etmediler. Hatta ilk asırlarda şifahî olarak nakledilen silsile geleneğini zamanla yazılı hale getirdiler. Silsile cetvellerinin yazılı olduğu evraka “tomar” denir. Diğer ilim mensuplarının zamanla terk ettiği silsile geleneğine sûfiler, ilimlerinin özelliği gereği biraz daha fazla önem verdiler. Sûfilerin verdiği bu önem sebebiyle bazıları silsilenin sonradan düzenlenmiş bir şey olduğunu iddiaya kalkıştılar. Oysaki silsile baştan beri, bütün İslâmî ilimlerde olduğu gibi Tasavvufta da vardır.⁶

Hız. Peygamber’den günümüze kadar devam eden iki silsile vardır. Bunlardan biri Hız. Ebû Bekir diğeri de Hız. Ali vasıtasıyla Peygamber’e ulaşır. Silsile, manevî bir nesep sayılır. Kur’an’da Hız. Peygamberin hanımlarını, “ümminin anneleri”⁷ sayan ayetle “müminlerin kardeş”⁸ olduklarını bildiren ayetler, İslam ümmetini büyük bir aileye benzetmiştir.⁹

Bütün tarikatlarda “silsile” vardır. Ancak silsilede, birbirleriyle görüşmesi tarih olarak mümkün olmayanlar da bulunabilmektedir. Bunların feyizleri “üveysi” yolladır. Üveysilik cismanî olarak görüşmeleri mümkün olmayan kişilerin rüya yoluyla manen görüşmeleridir. Tasavvufta zikir telkininin sırrı, Peygambere varıncaya kadar bütün kalplerin irtibatını sağlamaktır. Mürit, kendi silsilesini teşkil eden zatların ruhaniyetlerinden şeyhi vasıtasıyla istifade eder. Bu yüzden silsilede yer alan ricalin muhtelif zamanlarda nazım, ya da nesir şeklinde isimleri yâd edilerek feyz yolu aranır. Bütün tarikatlarda buna ayrı bir önem verilir. Özellikle Nakşibendiler, tarikat ayinlerine *Hatm-i Hâcegan* adı verirler. *Hatm-i Hâcegan* tarikat silsilesinde yer alan ricalin isimlerinin saygı ile okunup yâd edilmeleri demektir. Bu arada bazı sureler ve Kur’an ayetleriyle dua ve salâvat,

⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, “Silsile ve Manevî Neseb”, *Altınoluk*, Ocak, 119 (1996), s. 32.

⁷ 33. Ahzab, 6.

⁸ 87. Hucûrat, 10.

⁹ Hasan Kâmil Yılmaz, Silsile ve Manevî Neseb, *Altınoluk*, Ocak, 119(1996), s. 32.

tevhit ve lafza-ı celal zikri de icra olunur. İsimlerin anılmasının, rabıtada gönlü şeyh vasıtasıyla Peygamber'e bağlamada büyük yararı vardır. Ayrıca *tefekür-i mevt* ve *rabıta* sırasında tarikat ricalinin Peygamber'den şeyhine gelinceye kadar *yarımay* şeklinde oturduklarının tahayyül edilmesi manevi bir mülakat sayılır. Bu durum *feyz-i isnadi* yoluyla salikin gönlünü açar, manevi yükselişlere medar olur. Tarikatların silsilelerini tespit eden bazı eserler kaleme alınmış ve bunlara silsile-name adı verilmiştir.¹⁰

Ali b. Ebî Tâlib başta olmak üzere oniki imamdan bazıları tarikat silsilelerinde önemli yer tutar. Silsileleri Ebû Bekir'e kadar ulaşan tarikatlara Bekriyye veya Sıddıkiyye dendiği gibi, Ali'ye ulaşanlara da Aleviyye denir. Bütün tarikat silsileleri bu iki yoldan biri veya her ikisiyle peygambere ulaşır. Sünni tarikatlara bu açıdan bakıldığı zaman çoğunun Aleviyye; bazılarının ise hem Alevi hem Bekri oldukları görülür. Tasavvufi çevrelerde, Alevi tarikat silsilesine büyük önem vermekte, Oniki imamdan herhangi birinin yer aldığı tarikat silsilesine *Silsiletu'z-Zeheb* demektedirler.¹¹ İlk dönemlerde yazılan eserlerde Hz. Ali'ye ya da Hz. Ebû Bekir'e ulaşan bir silsile görülmemektedir. Bu tür silsileler, önceleri muhtemelen şifahi yolla aktarılmış, bunun ardından köklü tarikatların kurulmaya başlandığı hicri IV. asırdan itibaren yazıya geçmiştir. Yaygın tarikatların başladığı hicri IV. asırda diğer tarikatlar gibi Hâcegân da kendisini İslâm'ın ilk asrına bağlayan ve biri Hz. Ali'ye diğer Hz. Ebû Bekir'e ulaşan iki silsile bulunduğunu beyan etmiştir.¹²

¹⁰ Geniş bilgi için bk., Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1985, 234-235. Ayrıca bk., Yılmaz, "Silsile ve Manevî Neseb", *Altınoluk*, 32.

¹¹ Süleyman Uludağ, "Şiilikte Tasavvuf", *Tarihte ve Günümüzde Şiilik*, İlim Neşriyat Yay., İstanbul 1993, 526.

¹² Muhammed Parsa, *Kudsiye*, thk., Ahmet Tâhiri Irakî, Tahran 1975, 12.

Ca'fer-i Sâdık Tasavvuf Tarihinde önemli bir yere sahip olduğu için,¹³ Ebû Nuaym el-İsfahani, *Hilyetü'l Evliya'sına*;¹⁴ ve Feridüddin Attâr *Tezkiratu'l- Evliya'sına*, Ca'fer-i Sâdık'ın hayatı ile başlamaktadır. Çünkü Attâr, Ca'fer-i Sâdık'ı şöyle tanımlamaktadır; “Mustafa dininin sultanı, nübüvvet hüccetinin burhanı, sıddık, amil, muhakkik, alim, evliya kalbinin meyvesi, enbiyanın ciğerparesi, Ali'deki ilmin nakili, nebinin varisi, aşık ve arif.”¹⁵ Ca'fer-i Sâdık, özellikle Nakş-bendî ve Bektaşî tarikat silsilelerinde yer alır.¹⁶ Bâyezîd-i Bistâmî'nin (261/874), Bişr'i Hafî'nin ve Musa Kâzım'ın müridi olduğundan bahsedilir. Aynı şekilde bütün tasavvufî eserler meşhur Sufî Ma'ruf Kerhi'yi (200/815) sekizinci imam Ali er-Rıza'nın (203/819) hizmetkârı ve müridi olarak gösterir. Bâyezîd-i Bistâmî, Ca'fer-i Sâdık, Maruf Kerhi ve Ali er-Rıza ile hiç görüşmemiştir.¹⁷ Ni'metullâhiyye, Nurbahşiyye ve Zehebiyye gibi Şîî tarikatları Ca'fer-i Sâdık'ın tasavvuf bakımından önemini kabul etmişlerdir.¹⁸ Bununla beraber Şîa, Ca'fer-i Sâdık'ın tasavvufla hiçbir ilgisinin bulunmadığını, sufileri kendisine düşman bildiğini ve onlarla mücadele etmeyi dinî bir görev saydığını ileri sürmüştür.¹⁹ Cifr, havas tılsım gibi bir takım gizli ilimlerin, gaybı ve geleceği bilme ile ilgili bazı olağanüstü yeteneklerin

¹³ Abdülmecid el-Hani, *el-Hadaikül Verdiyye*, 180 vd; Komisyon, Heyet, *Doğuş-tan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992 XIV/348-349.

¹⁴ Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk b. Mûsâ Ebû Nuaym el-İsfahânî(430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, I-X, Mısır: 1932-1938, I/320.

¹⁵ Feridüddin Attâr, *Tezkiratu'l-Evliyâ*, Tahran trz., 53.

¹⁶ Abdülmecid el-Hani, *el-Hadaikül Verdiyye*, Kahire 1308, 180-183.

¹⁷ Abdülmecid el-Hani, *el-Hadaiku'l-Verdiyye*, 180 vd; Mustafa Öz, “Ca'fer es-Sâdık”, *DİA.*, VII (1993): 7.

¹⁸ Geniş bilgi için bk., Öz, “Ca'fer es-Sâdık”, 1-3, 2. Ni'metullâhiyye, Nurbahşiyye, Zehebiyye ve Kübreviyye hakkında geniş bilgi için bk., Mazlum Uyar, “Safevîler Öncesi İran'da Tasavvuf ve Safevî Devletinin Ortaya Çıkışı”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (2004), 5-7.

¹⁹ Müderisi, *Mebani-i İrfan-ı İslam*, Kum 1410, 180 vd.; Ma'sum Ali Şah, *Tara-iku'l-Hakaik*, nşr. Muhammd Ca'fer Mahcub, I-III, Tahran, 1339-45, I/286; I/209.

Ca'fer-i Sâdık'a nispet edilmesi daha ziyade son dönem mutasavvıfları için ilgi çekici olmuş, bu ise birçok hurufî inanç ve uygulamaların ortaya çıkmasına yol açmıştır.²⁰ Nakşilik, Kadirilik, Rifailik, Mevlevilik, Bektaşilik gibi tarikatlar silsilelerini Hz. Muhammed, Ali b. Ebî Tâlib, Hüseyin b. Ali, Ali b. Hüseyin Zeynelabidin, Muhammed Bakır, Ca'fer-i Sâdık'a kadar dayandırmaktadırlar.²¹ Bu tarikat silsilelerinin birçoğunda Ali b. Ebî Tâlib, Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali, Ali b. Hüseyin Zeynelabidin, Muhammed Bakır ve Ca'fer-i Sâdık vardır. Bu anlamda Tasavvufçular, bütün tasavvuf yollarını Ca'fer-i Sâdık'ta birleştirerek, onu *Silsile-i Aliye*'nin en önemli şahsı saymışlardır.

Kalbi, bütün kötü huylardan temizleyip, Allah'a kavuşmak için lazım gelen marifetleri, ibadet ve işleri öğreten tasavvuf yollarının çeşitli isimler alması, başka başka olduklarını göstermez. Aynı mürşidin talebeleri, birbirlerini tanımak ve hocaları ile öğrenmek için bulundukları yola, mürşitlerinin isimlerini vermişlerdir. Ebû Bekir vasıtası ile gelen yolda *zikr-i hafî* yani sessiz zikir yapılmış olup, Ali b. Ebî Tâlib vasıtasıyla ile gelen yolda da *zikr-i cehri* yani yüksek sesle zikir yapılmıştır. Ca'fer-i Sâdık, iki yoldan Resûlullah'a bağlıdır. Birisi babalarının yolu olup, Ali b. Ebî Tâlib vasıtasıyla Resûlullah'a bağlıdır. Bu yola *Velâyet yolu* denir. İkincisi anasının, babalarının yolu olup Ebû Bekir vasıtasıyla Resûlullah'a bağlanmaktadır. Bu yola da Nübüvvet *yolu* denir. Ca'fer-i Sâdık, hem ana tarafından Ebû Bekir soyundan hem de onun vasıtasıyla Resûlullah'dan feyiz almış olduğu için "Ebû Bekir, beni iki defa doğurmuştur"²² ifadesini kullanmaktadır.

Attar'a göre Cafer es-Sadık, sahabeden sonra gelen ve tasavvuf yoluna dair çok söz söyleyen bir sufidir. Cafer es-Sadık, bütün ilmi ve dünyevi işlerde kemal derecedeydi. O rehber, ilahilerin şeyhi, Muhammedilerin imamı, zevk ehlinin delili, aşk ehlinin kılavuzu, abid-

²⁰ eş-Şeybî, *Sılâ Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyü*, Mısır 1969I/192-195.

²¹ Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melamiler*, 37 vd.

²² İbnu'l-Cevzi, *Sifâtu's-Safve*, II/491; Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, II/255., 419.

lerin önderi, zahitlerin de mükerremi idi. Hakikatlerin esrarı hakkındaki eserleri itibariyle önemli Tenzil ve Tefsir'in esrarındaki nükteler cihetiyle de eşsiz bir derecede bulunuyordu.²³

Bu tebliğdeki esas amacımız, tarikat silsilelerinde Ca'fer-i Sâdık'ın yerini ortaya koymak olduğu için, tüm tarikatların her birine ayrıntılı olarak değinmemiz mümkün değildir. Bu sebeple hem Bekrî hem de Alevî olan tarikatlarda Ca'fer-i Sâdık'ın yeri üzerinde durmamız daha uygun olacaktır.

A. Bektaşîyye

Türk düşünce ve siyaset tarihine damgasını vuran ana kurumlardan biri olan Bektaşilik, Türk irfanı, seciye ve ahlakında etkileri çok derinden hissedilen bir iman-enerji-ülkü-insanlık ocağıdır. Yeniçerilik ve Bektaşilik, Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş devrinin fikri-manevi ürünü olarak çok önemli görevler üstlenmiştir. Kaldı ki Osmanlı fetihlerinin öncüleri, ilk mimarları daima sufiler ve özellikle Bektaşiler olmuştur.²⁴

Bektaşilik, adını Horasan'dan Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş-ı Veli'den almış bir Türk tarikatıdır. Hacı Bektaş'ın bu tarikatın ilk kurucusu olup olmadığı veya bu tarikatın başka bir tarikattan ayrılıp ayrılmadığı hususu tartışmalıdır. Ahmed Yaşar Ocak, bu tarikatı "XIII. yüzyılda Kalenderilik içinde teşekküle başlayan, XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektâş-ı Veli ananeleri etrafında, Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikat" olarak belirlemektedir. Bektaşilik'in mahiyeti ve yapısını iki devrede incelemek gerekir. XIII. yüzyılın ortalarından başlayıp XV. yüzyılın sonlarına kadar olan teşekkül devresi ve XV. yüzyıldan sonraki devre.²⁵ Bu ikinci devre, aynı zamanda Bektaşiliğin asıl kuruluş dönemi olarak da kabul edilir. "Pîr-i sâni" ikinci pîr de denilen Balım Sultan'ın tarikatın başına geçmesiyle başlayan devre-

²³ Attar, Tezkirat, 53.

²⁴ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikâtlar*, 283.

²⁵ Ocak, "Bektaşilik", *DİA.*, 5 (1993), 373-379, 373-374.

dir. Bektaşilik'i Kalenderilik'ten ayıran, ona bugünkü yapısını kazandıran Balım Sultan olmuştur.²⁶ Bu anlamda Bektaşilik ilk önce Anadolu'daki Şiilerin yaşadıkları bölgelerde teşkilatlanma imkânı bulmuştur.²⁷

Hacı Bektaş-ı Veli tarikatının silsilesi şu şekilde sıralanmaktadır; “Hacı Bektaş-ı Veli, Hoca Ahmed Yesevî, Kutbuddin Haydari, İmam Ali er-Rıza, İmam Musa Kazım, Ca’fer-i Sâdık, Muhammed Bakır, Ali b. Hüseyin Zeynelabidin, Hüseyin b. Ali, Ali b. Ebî Tâlib, Hz. Peygamber, Cebrazil, Mikail, İsrail ve Azrail.²⁸ Bektaşiliğin Yeseviliğe isnadının bir sebebi de bu silsiledir. Hacı Bektâş’ın diğer tarikat silsileleri de değişik şekillerde verilmiştir: “Molla Muhammed b. Osman es-Selânîki’nin şeyhi Ahmed ez-Zukrî’nin emri üzerine 1140/1717’de tanzim ettiği Tomaru’s-Selâsil’de şu isimler var: Nu’mân-ı Serin, Hacı Ahmed el-Bedevî, Kutbu’d-Din-i Ecder, Hacı Abddu’r-Rab, Hacı Yusuf el-Hemâdânî.”²⁹

Şeyh Ahmed Lutfi el Hurusavî el-Halvetî de Hacı Bektâş silsilesini şu şekilde vermektedir: “Hacı Bektâş, Lokman-ı Perende, Ahmed Yesevî, Nasrullâh Hasan es-Sincerî, Rûknüddin Ebû Muhammed el Cürcânî, Kutbu’d-din Senâbâdi, Kadi Muhammed el-Buhârî, Ebu Bekr Mahammed el Hâilî, Abdullah el Vâsitî, Ebu Cafer eş-Şerif Tahîrî’l-Müstehîrî, Muhammed Eslem et-Tûsî, Ali Rıza, Musa Kâzım, Ca’fer-i Sâdık, Muhammed Bâkır, Ali b. Hüseyin Zeynelabidin, Hüseyin Ali b. Ebi Tâlib.”³⁰

Velâyet-nâmeler’den farklı olarak Hacı Bektâş’ın Yeseviliğe bağlılığı konusunda açıklık getiren yeni bir silsile de şöyle verilmiştir: “Tarîku’l-Muhibbin’de Abdu’l-Ferec âl-Vasfî (647-744/1275-1343),

²⁶ İrene Melikof, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, Cumhuriyet Yay., İstanbul 1999: 203-211.

²⁷ Baha Said, “Bektaşiler”, *Türk Yurdu*, XXVIII (1927), İstanbul, 314.

²⁸ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 53.

²⁹ Esad Coşan, *Hacı Bektâş-ı Veli Makâlât*, İstanbul trz., XXXI.

³⁰ Coşan, *Hacı Bektâş-ı Veli Makâlât*, XXX.

Hacı Bektâş'ın Ahmed Yesevî'ye mensup olduğunu zikredip şu silsileyi vermektedir: “Es-Seyyid Bektaş el-Horasani, Ahmed Yesevi, Abdu'l-Halîk al-Gucdavanî, Yusuf al-Hemedânî, Abu Ali al-Mağribî, Abû Ali al-Kâtîp, Ebû Ali er-Râziâdi, Cüneyd al-Bağdâdî.”³¹

Bektaşî geleneğine göre Hacı Bektaş-ı Veli, Ali b. Ebî Tâlib'in soyundan olup, nesli altıncı imam Musa Kazım'dan devam etmiş ve Lokman-ı Perende isimli bir mutasavvıf tarafından yetiştirilmiştir. Ahmed Yesevî ile görüşmüş ve onun manevi işaretleri üzerine Anadolu'ya geçmiş ve bugün türbesinin bulunduğu Hacı Bektaş'a yerleşmiştir. Burada pek çok derviş ve halife yetiştirmiş ve irşat için çeşitli bölgelere göndermiştir.

Bektaşiliğin ilk dönemleri hakkında fazla bilgi sahibi olmamamıza rağmen, son zamanlarda daha çok Şii ve Batını bir hüviyet kazandığını görüyoruz. Bu anlamda, Bektaşilik gibi birçok tarikat Şiilikle hiç alakası olmamasına rağmen, zamanla önemli ölçüde Şii karakteri kazanmıştır.

B. Tayfuriyye

İslâm tasavvufunun önemli simalarından biridir. Asıl adı Ebû Yezid Tayfûr b. İsmâ b. Sürûşân (234/848)'dir. Dedesi Sürûşân aslen İranlı Mecusi bir din adamıyken Müslüman olmuştur.³² Bâyezîd-i Bistâmî'nin Ca'fer-i Sâdık'ın öğrencisi olduğu rivayetleri olmasına rağmen, bu rivayet tarih olarak doğru değildir.³³ Bâyezîd, Bistam'dan ayrılarak, otuz sene Şam sahrasında dolaşıp çile çekmiştir. Devamlı surette aç ve uykusuz kalmış ve hizmetinde bulunduğu yüz on üç pirin her birinden faydalanmıştır.³⁴ Önce fıkıh ilmi ile uğraşmış, daha sonra da tasavvufa yönelmiştir. Aşk ve vahdet üzerinde durmuş, sekr kavramını tasavvufa o mal etmiştir. Hatta Vahdet-i Vücut fikrinin ilk

³¹ Bu hususta geniş bilgi için bk., Coşan, *Hacı Bektâş-ı Veli Makâlât*, XXXIV.

³² İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-Âyan*, I/327.

³³ Uludağ, “Bâyezîd-i Bistâmî”, 238.

³⁴ Attâr, *Tezkirâtü'l-Evliya*, 195-196.

izleri onda görülür. Bayezid-i Bistâmî, hayatıyla ilgili pek az bilgi bulunmakla birlikte, menkıbe, söz ve şathiyyelerine dair pek çok malumat söz konusudur. O, tasavvufta sekr halinde iken söylenen aşırı sözler manasına gelen ‘şatahât’ın temsilcisi kabul edilir. Tasavvuf tarihinde daha çok, sekr, fena, melâmet, tevhid, marifet, muhabbet, mi’rac ve îsâr gibi konulardaki sözleriyle tanınır. O, sâlikin kendinden geçip (sekr) benliğini yok ederek (fena) Hakk’a ermesi gerektiği düşüncesindedir. Heme ost (her şey O’dur) sözünü kullanmıştır.³⁵

Sühreverdî, Bâyezîd’i, İslâm öncesi İran manevî hayatının bir temsilcisi sayar. Dedesinin Mecûsî olması da bu davayı doğrulamak için delil gösterilmiştir. Üstadı Ebû Ali es-Sindî’nin Hindistanlı olması, Bayezid’in, Budizm’in tesirinde kaldığının bir delili olarak öne sürülmüştür. Bayezid’in düşünceleri ile Şiilik arasında da kuvvetli ilişkilerin varlığından söz edilir.³⁶ Bundan dolayı İbnü’l-Cevzî Telbisü İblis’te Bayezid’i şiddetle tenkit eder.

Aşkiyye,³⁷ Tayfuriyye’den Şuttariyye’nin bir koludur. Ca’fer-i Sâdık ile başlatılan ve birbirinden farklı şekillerde kaydedilen bu tarikatın silsilesinde Bâyezîd-i Bistâmî ve Ebû’l-Hasan el-Harakânî gibi sekr, fena ve aşk konusundaki fikir ve sözleriyle tanınmış sufiler yer alır. Aşkiyye, belli birtakım adab ve erkânı bulunan bir tarikat olmayıp tamamıyla tasavvufun hususi bir temayülünü ifade eder. Bu temayülde olanlara göre ibadet mutlaka gerekli olmakla birlikte Allah’a ibadetle değil, aşk ve muhabbetle varılır.³⁸

Bâyezîd-i Bistâmî, 148/765’de vefat eden Ca’fer-i Sâdık’ın ruhaniyetine mensuptur.³⁹ Tarikatlar, Ca’fer-i Sâdık’tan sonraki silsileyi, Sıddikiyye ve Aleviyye olarak gösteriyorlar. Birincisi, Ca’fer-i Sâdık,

³⁵ Cavid Sunar, *Anahatlarıyla İslâm Tasavvufu Tarihi*, Ankara 1978, 20 vd; Süleyman Uludağ, “Bâyezîd-i Bistâmî”, *DİA.*, V (1992), 238.

³⁶ Uludağ, “Bâyezîd-i Bistâmî”, *DİA.*, V/238.

³⁷ Bir tarikat olmaktan çok tasavvufî bir tavrı ifade eden Aşkiyye mensupları silsilelerini Ca’fer es-Sâdık’la başlatırlar.

³⁸ Masum Ali Şah, *Taraiku’l-Hakaik*, I/286; II/151-152; Ayrıca bk., Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikâtlar*, 129.

³⁹ Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melamiler*, 202.

Muhammed Bakır, Zeynelabidin, Hüseyin b. Ali, Ali b. Ebî Tâlib, Hz. Peygamber; İkincisi, Ca'fer-i Sâdık, Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekir, Selmân-ı Fârisî, Ebû Bekir ve Hz. Peygamber.⁴⁰ Nakşibendiler bu şahsın üveysi olduğunu, yani Ca'fer-i Sâdık'ın ruhaniyetinden feyiz alarak velilik makamına yükseldiğini ileri sürmekte ve onun, ruhaniler zincirinde beşinci halkayı oluşturduğuna inanmaktadır.

C. Mevleviyye

Mevlâna'nın fikirleri üzerine şekillendiği için Mevlevîlik olarak anılmıştır. İslam dünyasının en önemli ve yaygın tarikatlarından biri olan Mevlevilik, aynı zamanda Anadolu'da doğan ilk tarikat kabul edilir. Mevleviyye tarikatı, diğer tarikatlardan farklı olarak daha ziyade elit zümre ile sanatkâr, şair ve musikişinaslar arasında yayılmıştır. Mevleviyye tarikatına Şii, Melami ve Kalenderi ve benzeri unsurlar da karışmıştır. Özellikle Türk tasavvuf müziğinin doğup gelişmesinde bu tarikatın büyük rolü olmuştur.⁴¹

Mevleviliğin, gerçek anlamda tarikat olarak şekillenmesi aslında Mevlana'nın oğlu Sultan Veled tarafından gerçekleştirilmiştir. Konya merkezli doğan bu tarikatın özelliklerinden birisi, Çelebi adı verilen ve Mevlana soyundan gelen şeyhlerce yönetilmesidir. Allah ve peygamberinin açık sözlerine uyan ve bunlardan gizlenmiş sayılan anlamlar çıkarmak için yorum yapan Mevlevilik, tasavvuf tarikatlarının ortak felsefesi olan Vahdet-i Vücut inancına da sıkı sıkıya bağlıdır. Sünnilikle bağdaşmayan bu anlayış, insana verdiği değer boyutuyla Mevlevileri diğer Sünni tarikatlardan ayırır. Dinsel törenlerinde müzik ve raksın olması, varlık birliği inancını savunması ve Şii eğilimleri taşıyor olması gibi olgulardan dolayı Osmanlı'nın resmi din anlayışıyla da çelişen yanları olmuştur. Vahdet-i vücud anlayışından doğan

⁴⁰ Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melamiler*, 37-38.

⁴¹ Küçük, *Tarikatlar*, 82. Ayrıca geniş bilgi için bk., Türer, *Anahatlarına Tasavvuf Tarihi*, 188-190.

Mevleviliğin başlıca ilkesi, “yaratılan yaratandan ötürü sevme” demek olduğunu savunmasıdır.⁴²

Alevi silsile, sufilerin “Sufilerin ulusu” dedikleri Cüneyd’e kadar şöyle getirilir; Hz. Muhammed, Ali b. Ebî Tâlib, Hasan Basri, Habibi’ A’cemi, Davud’u Tai, Maruf el-Kerhi, Seriyu es-Sekati, Cüneyd-i Bağdadi. Silsiledeki Maruf el-Kerhi, oniki imamın sekizincisi Ali er-Rıza aracılığıyla Müslüman olmuştur. Şiilik tesiri altında kalan sufiler, silsileyi bir de şu şekilde yürütmüşlerdir; Hz. Muhammed, Ali b. Ebî Tâlib, Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali, Ali Zeynelabidin, Muhammed Bakır, Ca’fer-i Sâdık, Musa Kazım, Ali er-Rıza, Maruf el-Kerhi, Seriyu es-Sekati, Cüneyd-i Bağdadi. Ayrıca İran’da yaygın Zehebiyye de bu silsileyi takip eder.⁴³

D. Kâdiriyye

Kadirilik, XII. yüzyılda Abdülkadir Geylani tarafından Irak’ta kurulan ve İslâm âleminde en yaygın Sünnî tarikatlardan biridir. Kurucusu Abdülkadir-i Geylani’dir. Gavsü’l-A’zam diye de şöhret bulmuş olan Geylani’nin asıl adı ve künyesi Muhyiddin Ebû Muhammed b. Ebî Salih’dir. 1077-78 tarihinde İran’ın Geylan şehri Nıyf köyünde dünyaya geldi. Abdülkadir doğduğu zaman, annesinin altmış yaşında olduğu rivayet edilir. Meşayihin büyükleri arasında bulunan babasını küçük yaşlarda kaybetti. 18 yaşlarında iken Gilân’dan çıkarak, tahsil için Bağdat’a geldi. İntisapları Ebû Said el-Mübarek b. Ali el-Mahzûmiye’dir. Şeyh Hammad Debbas, Ebul Vefa ve Ebu Salih gibi zatlarla sohbet etti. Geylani, imam Ahmed b. Hanbel mezhebine mensup idi. Abdülkadir Geylani hazretleri Ebu Said Mahzumi’den fıkıh, Ebu Bekr b. Muzaffer ile diğer meşhur muhaddislerden hadis dinledi. Sonraları Ebu Zekeriyya et Tebrizi’den edebiyat okudu. Ahmed ed-Debbas ile sohbet edip, kendisinden tarikat aldı. 1134 tarihlerinde

⁴² Geniş bilgi için bk., Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikâtlar*, 267-269. Ayrıca bk., Gölpınarlı, *Türkiyede Mezhebler ve Tarikatlar*, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, 282-283.

⁴³ Geniş bilgi için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlanadan Sonra Mevlevilik*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, II. Baskı, İstanbul 1983, 199-200.

Ebu's Sa'd Medresesi'nde ders verirken Usul-i Fıkıh ve Tasavvufa ait bazı kitaplar yazdığı rivayet edilir. Geylani, 1167 tarihinde Recep ayının sekiz veya dokuzuncu günü yatsı namazından sonra Bağdat'ta vefat etmiştir. Onun nesebi Ali b. Ebî Tâlib'e kadar uzanır. Şeriat kullarına uygun dinsel bir anlayış izlemişlerdir.⁴⁴

İslam dünyasının en yaygın üç tarikatından biri olan Kadiriye tarikatını Anadolu'ya taşıyan XV. yüzyılda şair Eşrefoğlu Rumi'dir. Bu tarikat ilk olarak İznik yöresinde kurulmuştur. XVI. yüzyılda da Kadiriye, İsmail Rumi ile İstanbul'a ulaşmıştır. Dolayısıyla Eşrefiye ve Rumiye olmak üzere iki kol halinde varlığını sürdürmüştür. Kadirilik ortaya çıkışından itibaren Sünniliği benimsemiş bir tarikattır.⁴⁵

Kadiriliğin kurucusu pir Geylanî'ye kadarki silsile şöyle verilmektedir; Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, (bazı silsilelerde Hasan el-Basri veya), Ali b. Hüseyin Zeynelabidin, Muhammed Bakır, (Davud-u Tâi), Ca'fer-i Sâdık, (Maruf el-Kerhi), Musa Kazım, Ali er-Rıza, Maruf el-Kerhi, Seriyu es-Sekati, Cüneyd el-Bağdadi, Ebû Bekir eş-Şiblî, Abdülaziz et-Temîmî, Ebû'l-Ferec Yûsuf et-Tarsûsî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Yûsuf el-Kureşî, Ebû Said el-Mübarek b. Ali el-Mahzumî, Abdülkadir Geylani.⁴⁶ Silsilesi Ali b. Ebî Tâlib'e kadar uzanan Abdülkadir-i Geylani, Hanbelî mezhebinde fıkıh, hadis gibi devrinin ilim dallarında otorite sayılacak dereceye yükseldikten sonra kendini tasavvufa vermiştir.⁴⁷

E. Rifâiyye

Bugün Ortadoğu ülkeleri ile Anadolu ve Rumeli'de yaygın olan bu tarikat, Ahmed er-Rifai (578/1183) tarafından kurulmuştur. Ahmed

⁴⁴ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994, 255.

⁴⁵ Hocaade Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-Evliya*, Osmanlı Yay., İstanbul 1999, 32-33; Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 172.

⁴⁶ Vicedani Sâdık, *Kadirilik Silsilenamesi*, İstanbul 1338-1340, 12-14; Ayrıca bk., Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 437-438.

⁴⁷ D.S. Margoliouth, "Abdülkadir" *MEBİA*, I (1997), 80-83, 80-82. Ayrıca bk., Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 432..

Rifâî'nin doğumu ve hayatı hakkında rivayetler muhtelifdir. Bunlardan bazılarına göre, 512/1118'de Basra bölgesinde Karyat Hasan köyünde doğmuştur.⁴⁸ Yedi yaşında iken babasının vefatı üzerine dayısı Ebû Bekir el-Vâsiti'nin vesayeti ve ilmi tasavvufi terbiyesi altında yetiştirilmiştir. Dayısının vefatı üzerine de 540/1145'te onun yerine tarikat şeyhi olmuştur. 578/1183'de Vasıt bölgesinde Umm Âbida'da vefat etmiştir. Tarikat silsilesi Hz. Ali'ye dayanır. Büyük bir şöhret sahibi olmuş dört kutubdan biri olarak kabul edilmiştir.⁴⁹ Musa Kâzım'ın(183/799) oğlu İbrahim el-Murtezâ neslindendir.⁵⁰

Rifaiyye'nin kurucusu pir Ahmed er-Rifai'ye kadar gelen silsilesi şu şekilde verilmektedir; Peygamber, Ali b. Ebî Tâlib, Hüseyin b. Ali, Zeynelabidin, Muhammed Bakır, Ca'fer-i Sâdık, Musa Kazım, Ali er-Rıza, Maruf el-Kerhi, Seriyi es-Sekafî, Cüneyd el-Bağdadi, Ebû Bekir eş-Şibli, Ali el-Acemi, Ebû Ali Rûzbari, Gulam b. Türkan, Ebû'l-Fadl el-Vâsiti, Ali el-Vasiti el-Kureşî, Ahmed er-Rifai.⁵¹

Kısa zaman içinde İslam dünyasında yayılan bu tarikat, günümüzün de en yaygın tarikatlarından birisidir. Kur'an ve hadislere yorumlamaksızın uymayı savunurlar. Bu tarikat kuruluşundan birkaç asır sonra Anadolu'da da yayılmıştır.

Kurucusunun tanımına göre Rifailik, bid'at ve hurafelerden uzak bir din, riyakârlıktan uzak bir ibadet, Tanrı dışındaki varlıklara bağlanmayan bir yürek, bayağı zevklere tutsak düşmeyen bir nefis temeline dayanır.

Rifailik, bütün İslam dünyasına yayılırken, Anadolu ve Rumeli'de de kendisine taraftar bulmuştur. Ancak buralardaki Rifailer zaman içinde fütüvvet ve Bektaşiliğin etkisi altına girerek özgünlüklerini büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Rifailik de diğer birçok tarikat gibi çok

⁴⁸ D.S. Margoliouth, "Ahmed Riâî", *MEBİA.*, I (1997), 2003-204, 203.

⁴⁹ Küçük, *Tarikatlar*, 79.

⁵⁰ Eraydın, *Tasavvıflar ve Tarikatlar*, 439.

⁵¹ Mustafa Tahralı, *Ahmet er-Rifai*, Savie son Oevra et sa Tarique, Doctora thesis, Paris 1973, 85.

sayıda kollara ayrılmıştır. Başlıca kolları Sayyadiye, Kavyaliye, Niriye, İzziye, Fenariye, Burhaniye, Fazliye, Cündeliye, Cemiliye, Diriniye, Ataiye, Sebsebiye, İmadiye ve Kantaniyedir.⁵²

F. Nakşbendiyye

Anadolu’da ve Asya topraklarında en yaygın olan tarikatlardan biri de Nakşibendiyye’dir. Bu tarikat Şeyh Bahaeddin Nakşibend(791/1389) tarafından kurulmuştur.⁵³ Kurduğu tarikat, bir yandan Ebû Bekir’e, bir yandan da Ali b. Ebî Tâlib’e kadar ulaşarak Hz. Muhammed’le birleşir ki, bu inanca sahip olanlara göre bu tarikatın zikir usulünü bizzat Hz. Muhammed, Ebû Bekir’e talim etmiştir.⁵⁴

Nakşibendî Tarikatı, Bahaeddin Nakşibend’in halifelerinden Alâeddin Attar, Zahid Bedahşî ve Muhammed Pârsa Bahaeddin Nakşibend’in halifelerinden birisi olmakla birlikte cezbe yönü ağır olduğu için irşat faaliyetinde bulunmamıştır. Tarikatın esas yayılması Alâeddin Atâr, Yakub-ı Çerhî ve Ubeydullah-ı Ahrâr kanalıyla olmuştur. Yeseviyye Tarikatı’nın bulunduğu beldelerde pek çok taraftar buldu. Bilhassa İmam Rabbani zamanında Hindistan ve havalisinde yayıldı. İmam Rabbani’nin oğlu Muhammed Ma’sum da ciddi bir tedris tezgâhından geçerek, babasının mutedil tasavvuf yolunu devam ettirdi. Oğlu Şeyh Seyfeddin, halifesi Seyid Nur Mehmed Bedayunî ile tarikat, hem naklî, hem tasavvufî ve hem de müspet ilimler tedris eden bir medrese, bütün halka açık bir müessese haline geldi.

Meşayih silsilesine bakıldığında, bu tarikatın diğer bazı tarikatlarla da irtibatlı olduğu ve buna göre zamanla farklı isimler aldığı görülür. Şöyle ki; Ebû Bekir’den Ebû Yezid el-Bistâmî’ye kadar Sıddıkiyye; Bistâmî’den Abdülhalık-ı Gücdüvânî’ye kadar Tayfûriyye; Gücdüvânî’den Bahaeddin Nakşibend’e kadar Hâcegâniyye; Nakş-

⁵² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 260.

⁵³ Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 176.

⁵⁴ Küçük, *Tarikatlar*, 96.

bend'den Ubeydullah Ahrâr'a kadar Nakşbendiyye; Ubeydullah Ahrâr'dan İmam-ı Rabbani'ye kadar Nakşbendiyye-i Ahrariyye; İmam-ı Rabbânî'den Şemseddin Mahzar'a kadar Nakşbendiyye-i Müceddiyye; Şemseddin Mazhar'dan Mevladan Halidi Bağdadi'ye kadar Nakşbendiyye-i Mazhariyye; Mevlana Halid'den sonra da Nakşbendiyye-i Halidiyye olarak anılmıştır.⁵⁵ Muhammed Bahaeddin Nakşibend tarafından XIV. yüzyılın ikinci yarısında Buhara yöresinde kurulan, her şeyiyle şeriata bağlı Sünni tasavvuf anlayışının en önemli temsilcisi olan bir tarikattır.

Tarikat silsileleri şu şekildedir; Hz. Muhammed, Ali, Hüseyin (veya Hasan el-Basri), Ali b. Hüseyin Zeynelabidin, Muhammed Bakır, Ca'fer-i Sâdık. (Ca'fer-i Sâdık, Ebû Bekir'i esas alan silsilede devamı bulunmaktadır), Bâyezîd-i Bistâmî, Ebû'l-Hasan Harkânî, Ebû Ali Ferâmedî, Yusuf Hamedani, Abdülhalık Gücdüvani, Arif Rivegeri, Mahmud Encir Ragnevi, Hoca Azizan Ali Ramitani, Muhammed Baba Semmasi, Seyyid Emir Külal, Bahaeddin Nakşibend.⁵⁶

Buhara yöresinde ortaya çıkan Nakşibendilik, başta Hindistan olmak üzere birçok bölgeye yayılmıştır. Ancak en fazla tutulduğu yer Anadolu olmuştur. Böylesi bir tablonun ortaya çıkmasında Osmanlı sultanlarının koruma ve güçlendirme politikalarının önemli bir yeri vardır. Zikir temeline dayanan Sünni bir tarikattır Bu tarikatta zikir içten ve sessizce yapılır. Nakşibendi, kumaşların nakışlarını ipek tellerle bağlayıp tezgâha hazırlayan kimse demektir.

G. Yeseviyye

Bu tarikatın kurucusu Hoca Ahmed-i Yesevî (562/1166)'dir. Bugünkü Doğu Türkistan'ın Aksu sancağına bağlı Sayram kasabasında doğan Yesevî, küçük yaşta Yesi'ye gelip yerleşmiştir. Burada Arslan Baba adındaki meşhur Türk şeyhinin teveccüh ve hayır duasına

⁵⁵ Selçuk Eraydın, *Tasavvıflar ve Tarikatlar*, İstanbul 1981, 374-375.

⁵⁶ Ahmet Rifat b. İsmail, *Mir'atü'l-Mekasid*, 40.

mahzar olmuştur. İlk tahsilinden sonra, devrin en büyük ilim merkezlerinden Buhara'ya gelmiş, orada meşhur Şeyh Yusufî Hemedânî'ye intisap etmiş ve onun terbiyesi altında yetişmiştir. Yesevî daha hayatta iken, birçok bölgeye halife göndermiş ve tarikatını yaymaya başlamıştır.⁵⁷ Bu tarikat varlığını Nakşbendiyye içerisinde sürdürmüştür. Bu sebeple Yeseviyye tarikatı esasta Sünnî itikada bağlı olmakla beraber, Orta Asya Şiiliğinden etkilenmiş olduğu için, bir nevi karma bir kültür potansiyeline sahiptir. Bu özelliğiyle daha sonra ortaya çıkan birçok tarikatı da etkilemiştir.

Menkabeler Hâce Ahmed Yesevî'yi, soy itibarıyla Ali b. Ebî Tâlib'e bağlamak istemektedirler. Ancak maddeten bunu iddiaya imkân yoktur. Manevi bağı göstermenin de ötesinde, bu gayret bir ırkın, yani Türklerin İslâm'a bağlanış tarzını ve tavrını gösterir. Bu sebeple de kendisine, bu mensubiyeti ifade eden ve *seyit-efendi* manasına gelen *Hâce* lakabı verilmiş, daha sonra da bu lakap, uzak torunu Evliya Çelebi'de *Çelebi* libasına bürünmüştür. Oldukça uzun sayılabilecek bir ömre veda ederken Hâce Ahmed Yesevî, arkasında büyük bir mürit ordusuyla temsil edilen oldukça cazip bir fikir ve zihniyet dünyası bırakmıştır.⁵⁸

Silsilesi bakımından, Peygamber'den gelen üç kol, bu tarikatın kurucusu olan Ahmed Yesevî'de son bulur. Ahmed Yesevî'nin bulunduğu iki kolda da Ca'fer-i Sâdık bulunmaktadır. Birinci silsile; Hz. Muhammed, Ebû Bekir, Selman-ı Farisî, Kasım b. Muhammed, Ca'fer-i Sâdık, Bâyezîd-i Bistâmî, Ebû'l-Hasan el-Harakânî, Ebû Ali Fâremedî, Yûsuf Hemedânî, Ahmed Yesevî. İkinci silsile; Hz. Muhammed, Ali b. Ebî Tâlib, Hüseyin b. Ali, Ali b. Hüseyin Zeynelabidin, Muhammed Bâkır, Câfer es-Sâdık, Bâyezîd-i Bistâmî, Harkânî, Ebû Ali Fâremedî, Yûsuf Hemedânî, Ahmed Yesevî.⁵⁹ Yesevilik'in en

⁵⁷ Geniş bilgi için bk., Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 61-65.

⁵⁸ Geniş bilgi için bk., Fahrettin Olguner, "Tasavvuf Dünyası içinde Hâce Ahmet Yesevî", *Erdem*, VII: XXI (1995), 940-947.

⁵⁹ Abdülmecid b. Muhammed el-Hanî, *el-Hadâiku'l-Verdiyye fî Hakâiki Ecillâi'n-Nakşibendiyye*, İstanbul 1308, 90 vd.; Eraydın, *Tasavvuflar ve Tarikatlar*, 322.

önemli özelliği süluk silsilesi bakımından Ali b. Ebî Tâlib'e bağlanmaları ve halvet ile açık zikre yer vermesidir. Yesevî bu zikre boğazdan hırıltı halinde söylediği için "zıkr-i erre" adını vermektedir.⁶⁰

SONUÇ

Ali b. Ebî Tâlib başta olmak üzere oniki imamdan Ca'fer Sadık tarikat silsilelerinde önemli yer tutar. Tarikat silsileleri Ebû Bekir'e kadar ulaşan tarikatlara Bekriyye ve Sıddikıyye dendiği gibi Ali b. Ebî Tâlib'e ulaşanlara da Aleviyye denmektedir. Bütün tarikat silsileleri bu iki yoldan biri veya her ikisiyle Peygamber'e ulaşır. Sünni tarikatlara bakıldığı zaman çoğunun Alevi, bazılarının ise hem Alevi, hem Bekri oldukları görülür. Sünni Mutasavvıflar, Alevi tarikat silsilesine büyük önem verirler. İmamlardan birinin yer aldığı tarikat silsilesin Silsiletü'z-Zeheb denir. Bu tarikatlardan, Nakşbendilik ve Bektaşilik hem Sünni hem de Alevidir. Sünni tarikatların birçoğu Hz. Ali'nin soyundan kabul edilir.

Tasavvuf Tarihinde önemli bir yere sahip olan Ca'fer-i Sâdık, zühhd tarihinde önemli yeri vardır. Alevî tarikatlarda olduğu gibi, bazı Sünni tarikatlarda da Şii imamların altıncısı olarak kabul edilen Ca'fer-i Sâdık, birçok tarikat silsilelerinin halkasında bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdu'l-Hayy Ebû'l-Fellâh İbnü'l-İmâd. *Şezerâtu'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*. Beyrut: 1988.

Abdulkerim el-Kuşeyrî. *er-Risâle*. Tahk. Ma'rûf Zerîk-Ali Baltacı, Abdulhalim. Beyrût: Darü'l-Hayr, 1993.

⁶⁰ Kemal Eraslan, "Ahmed Yesevî", *Erdem*, VII: XXI (1995), 799-819, 818.

- Abdülmecid b. Muhammed el-Han. *el-Hadâiku'l-Verdiyye f Hakâiki Ecilli'n-Nakibendiiyye*. İstanbul: 1308.
- Abdülmecid el-Hani. *el-Hadaikül Verdiyye*. Kahire: 1308.
- Ahmed b. Abdillh b. Ahmed b. hk b. Mûsâ Ebû Nuaym el-Is-fahn. *Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*. Mısır: 1932.
- Ahmed b. Eb Ya'kb b. Ca'fer b. Vehb el-Ya'kûbî. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. Beyrut: 1960
- Ahmed Eflk. *Menkbu'l-Arifn*. ev., Tahsin Yazıcı. Ankara: 1953-1954.
- Ahmed Rifat b. smail, *Mir'at'l-Makasd*, İstanbul 1293.
- Akar, Mustafa. *Tasavvuf Tarihi Literatürü*. Ankara: Kültür Bakan-lığı Yayınları, 2001.
- Atalan. Mehmet, *Cafer-i Sâdık*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Ya-yınları, 2013.
- Atalan, Mehmet. *lięin Farklılaşma sürecinde C'fer es-Sâdık'ın Yeri*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005
- Baha Said. "Bektailer". *Türk Yurdu*. XXVIII (1927)
- Cemluddn Eb'l-Ferec Abdurrahmn b. Muhammed bn'l-Cevzî. *Siftu's-Safve*. thk. Fahr Mahmd. Beyrut: 1979.
- Coan, Esad. *Hacı Bekt-ı Vel Makâlât*. İstanbul: trz.
- Eb Abdillh Muhammed b. el-Mekk el-Amil. *el-Kavaid ve'l-Fevaid f'l-Fkh*. Matbaatü'l-db. Necef: 1980.
- Eb Abdillh Muhammed b. Sa'd. *Tabakâtü'l-Kübrâ*. Beyrut: trz.
- Eb Ali el-Fazl b. el-Hasan et-Tabers. *'lmu'l-Ver bi A'ölümi'l-Hd*. nr., Ali Ekber el-Ėaffari. Beyrut: 1979.
- Eb Ca'fer Muhammed b. Cerr et-Taberî. *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*. thk., Muhammed Eb'l-Fazl brhim. Beyrut: 1967.
- Eb'l-Abbs emsuddn Ahmed Muhammed b. Eb Bekir bn Hal-likn. *Vefyt'l-A'yan ve Enbai'z-Zeman*. Beyrut: 1977.
- Eraslan, Kemal. "Ahmed Yesevî". *Erdem*. VII: XXI (1995): 799-819.
- Eraydn, Selçuk. *Tasavvıflar ve Tarikatlar*. İstanbul: 1981.

- Eyuboğlu, İsmet Zeki. *Bütün Yönleriyle Hacı Bektaş Veli*. İstanbul: Özgür Yayınları, 1998.
- Feridüddin Attâr. *Tezkiratü'l-Evliyâ*. Tahran: trz.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Melâmilik ve Melamiler*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlanadan Sonra Mevlevilik*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1983.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Türkiyede Mezhebler ve Tarikatlar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları, 1997.
- Gürer, Dilaver. Abdülkadir Geylani Hayatı, Eserleri, Görüşleri. Ankara: İnsan Yayınları, 1999.
- Hayruddîn ez-Ziriklî. *A'lâm*. I-VIII, Beyrut: 1980.
- Heyet. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1992.
- Hocazade Ahmed Hilmi. *Hadikatü'l-Evliya*. İstanbul: Osmanlı Yayınları, 1999.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: 1985.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. Ankara: AÜİF Yayınları, 1977.
- Köprülü, Fuat. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976.
- Küçük, Hasan. *Tarikatlar*, İstanbul: TÜRDAV Yayınları, 1980.
- Ma'sum Ali Şah. *Taraiku'l-Hakaik*. nşr. Muhammd Ca'fer Mahcub. Tahran: 1339-45.
- Margoliouth, D. S. "Abdülkadir". *MEBİA*. I (1997): 80-83.
- Margoliouth, D. S. "Ahmed Riâî". *MEBİA*. I (1997): 203-204.
- Melikof, İrene. *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1999.
- el-Mes'ûdî. *İsbâtu'l-Vasiyye li'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib*. Beyrut: 1988.
- Muhammed Cevad Muğni. *eş-Şîatu'l-Mîzan*. Beyrut: 1409/1989.
- Muhammed Ebû Zehrâ. *İmam Ca'fer Sâdik*. İstanbul: Şafak Yayınları, 1992.

- Muhammed Parsa. *Kudsiye*. thk., Ahmet Tâhiri Irakî. Tahran: 1975.
- Muhammed Vaiz Zâde Horasânî. "Ca'fer-i Sâdık". *Ehli Beyt*. II: VIII (1985): 85-86.
- Murtaza Mutahhari. İmâm Ca'fer-i Sâdık'. *Mecelletü's-Sekâfeti'l-İslâmiyye*. Dimaşk: 1412/1991: 84-97.
- Mustafa Kâmil eş-Şeybî. *Sılâ Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyü*. Mısır: 1969I/192-195.
- Müderisi. *Mebani-i İrfan-ı İslam*. Kum: 1410.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Bektaşilik". *DİA*. 5 (1993): 373-379.
- Olguner, Fahrettin. "Tasavvuf Dünyası içinde Hâce Ahmet Yesevî". *Erdem*. VII: XXI (1995), 940-947.
- Öz, Mustafa. "Ca'fer es-Sâdık". *DİA*. VII (1993)
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler*. İstanbul: Sidre Yayınları, 1988.
- Sa'd Muhammed Hasan. *el-Mehdîyyetü fi'l-İslâm*. Kahire: 1953.
- Sunar, Cavid. *Anahatlarıyla İslâm Tasavvufu Tarihi*. Ankara: 1978.
- Şemsuddîn Muhammed b. Tolûn. *Eimmetu'l-İsnâ Aşer*. thk., Salâhuddîn el-Müncid. Beyrut: 1958.
- Tahrallı, Mustafa. *Ahmet er-Rifai*. Savie son Oevra et sa Tarique. Doctora thesis. Paris: 1973.
- Tosun, Necdet. "Silsile". *DİA*. 37 (2009): 207.
- Tosun, Necdet. "Yûnus Emre Rifâî, Hacı Bektaş Vefâî". *Tasavvuf*. Yıl: 14 [Ocak-Haziran 2013] Sayı: 31: 113-115.
- Türer, Osman. *Anahatlarına Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1998.
- Uludağ, Süleyman. "Şiilikte Tasavvuf", *Tarihte ve Günümüzde Şiilik*, İstanbul: İlim Neşriyat Yayınları, 1993.
- Uyar, Mazlum. "Safevîler Öncesi İran'da Tasavvuf ve Safevî Devleti-nin Ortaya Çıkışı". *Akademik Araştırmalar Dergisi*. (2004): 5-7.
- Vicdani Sâdık. *Kadirilik Silsilenamesi*. İstanbul: 1338-1340.

Yılmaz, Hasan Kâmil. “Silsile ve Manevî Neseb”. *Altınoluk*. 119 (1996): 32.

Yılmaz, Hasan Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994.

Yılmaz, Hasan Kâmil. *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî’nin Kırk Hadis Şerhi*, İstanbul: MÜİV Yayınları, 1990.

ez-Zehebî. *Tezkiretü’l-Huffâz*. Haydarabad: 1333.

